

AKKUYU SAHASINDA NÜKLEER GÜÇ SANTRALİNİN TESİSİNE ve İŞLETİMİNE DAİR...*

Av. Arif Nihat Alpsoy
Çevre Hukuk Derneği

Nükleer Güç Santrali (NGS) kurulmasındaki kararlılığı gerekçelendiren ve sıkça tekrar edilen “Türk Hazinesine mali bir yük getirmeyeceği” iddiası anlaşmanın gerekçe bölümünde biraz düzeltilmiş ve “inşasının” mali bir yük getirmeyeceği belirtilmiştir. Konu edilen kanun tasarısının 1. maddesinde yer alan “Proje Şirketi” ve “Proje Katılımcıları” tanımları incelenirken ayrıntılı olarak ele alındığında görüleceği gibi 5710 sy. yasa ve rapora konu edilen tasarı birlikte incelendiğinde *yapılmak istenen NGS'nin inşası ve işletmesi işletmeden çıkarılması hususları taşıdığı potansiyellerle hazinemize yük getirecektir.*

Gerekçeler arasında, çok büyük miktarda yabancı sermayenin ülkemize giriş yapacağı iddiası bulunmaktadır. NGS'lerinin hâlihazırda Amerika ve Avrupa ülkelerinde yani gelişmiş ülkelerde yaşadıkları en büyük problem finansman sorunudur. Bulgaristan örneğinde yaşandığı gibi (Bulgaristan'da Belene'de yapılacak NGS'nin %49 hissesi sahibi Alman yatırımcı WRE 27.11.2009 tarihinde yatırım riskleri nedeni ile projeden çekilmiştir) özellikle Rus teknolojisine dayanan santral inşaatları güven sağlamamakta, yeterli güvenlik koşullarını gerçekleştirilememekte, sadece simülasyon yani farazi bilgisayar uygulamalarında sorunsuz şekilde işler halde görülmektedir. Bu durum inşa aşamasında finansör kurumların ve bankaların işten el çekmesi ve yıllarca atıl olarak kalan ve beklide hiçbir zaman yapılamayacak olan inşaat kalıntılarına neden olmaktadır.

Enerji bağımsızlığı ve kaynak çeşitliliği amaçlanıyorsa eğer dünyanın en maliyetli enerji üretim sisteminin yaşadığı finans kaynağı bulma sıkıntısını dikkate alması gerekmektedir. Bu aşamayı atlattığında ise, kurulmak istenen enerji santrali cinsi ne olursa olsun (ister yenilenebilir ister nükleer) hepsinin yaşayacağı sorun aynıdır.

Finansmanın sağlanmasından inşaatın bitirilerek işletmeye geçmesi ve işletme sayesinde alınan kredinin ödenmesine kadar geçen tüm süre boyunca söz konusu tesisin gerçek

sahibi ne işleten şirket neden herhangi bir devlettir gerçek sahibi finansı sağlayan kuruluşlardır. Bu durum, geniş kapsamlı bu nitelikte projelerin kaderini gerçekte finansör kurum/bankaların kararlarına bağlamakta ve farklı alanlarda da olsa anılan kurumlara, tesislerin kurulduğu ülke üzerinde çeşitli etki imkânları sağlamaktadır.

Bu durum, uygulamada söz konusu santralin kurulu bulunduğu ülkeye sermaye girdisinin gerçekten olduğunu ancak bu girdinin neticeten herhangi bir yarar getirmediğini göstermektedir.

NGS'lerin gelişmiş ülkelerde tercih edilmemesine yalnızca gerçekleşen kazalar veya kaza riskinin taşıdığı yıkıcı potansiyel neden olmamaktadır. Bunun yanında, NGS yatırımlarının ekonomik olarak karlı yada verimli olmayışı da önemli bir etkidir. Bu durum dünyanın en büyük özel NGS işleticisi şirketi olan EXELON Corporation's CEO'su John Rowe tarafından da açıklanmaktadır (Bulletin of the Atomic Scientists September/October 2008, s. 13). Nükleer enerjinin elektrik üretiminde ilk kullanılmaya başlandığı yıllarda slogan haline gelmiş olan **“o kadar ucuz elektrik sağlayacak ki artık elektrik sayaçlarına ihtiyaç kalmayacak”** iddiası kendisine hatırlatıldığında **“günümüzde bu şekilde aptalca bir söz sözlenemeyeceğini”** belirtmektedir.

AB müktesebatı ile uyumluluk iddiası, söz konusu santral-lerin Rus teknolojisi ile inşa edilecek olması karşısında anlamını yitirmektedir. Zira Bulgaristan'ın BELENE santrali örneğinde olduğu gibi AB mevzuatının getirdiği sistemler ve yeterlilik koşulları Rus santral tipleri için engelleyici unsur oluşturmaktadır.

Yapılması planlanan VVER 1200 tipi reaktörlerin AB de lisans alıp almadığı önemli bir problemdir. Zira lisans almamış veya alamamış bir reaktör modeline sahip olan NGS ler, AB katılım sürecinde önüne her türlü sorun konan ülkemiz için, sonu yapılacak NGS'nin kapatılması ile neticele-

* Çevre Hukuk Derneği Raporu: Türkiye Cumhuriyeti İle Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti Akkuyu Sahasında Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine Ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın Hukuki Açidan İncelenmesine Dair Rapor

necek bir engel oluşturma potansiyelini ciddi olarak taşımaktadır.

AB ülkelerinin yeni santral yapmak değil özellikle nükleer sanayisini ithal etmek ve elindeki fosil yakıt kaynaklarını baskı unsuru olarak kullanmak ısrarını sürdüren Rusya'ya karşı, işletmede olan ancak kapatılmasına karar verilmiş NGS'leri çalıştırmaya devam edip etmeme konusunda karar vermeye çalıştıkları gözden kaçırılmamaktadır. Yapımı halen bitirilememiş Finlandiya örneği dışında AB ülkelerinde kurulmaya çalışılan her hangi bir NGS bulunmamaktadır.

2009 yılı itibarı ile enerji üretim sistemlerinde AB ülkelerinin yapmış oldukları kapasite artırımını incelendiğinde Nükleer enerjide gerçekleştirilen kapasite artırımını %2 seviyesinde kalmaktayken rüzgâr enerjisi kapasite artırımını %39, doğal gaz kapasite artırımını %26 seviyesindedir¹. Özetle AB müktesebatı ya da politikaları tıpkı ABD örneğinde olduğu gibi NGS inşası taraftarı değildir.

Küresel ısınmanın çaresi olarak gerekçelendirilen NGS'ler gerçekte küresel ısınmanın en önemli hızlandırıcılarından. Zira işletim için gereksinim duydukları yüksek miktarda su ve kullanım sonucu oluşan su buharı küresel ısınmaya neden olmakta aynı zamanda tarım balıkçılık ve halk sağlığı üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır².

Yenilenebilir enerji kaynaklarının talebi karşılayacak ticari olgunluktan yoksun oluşu NGS inşası tercihinin bir diğer nedeni olarak ileri sürülmektedir. Dünyadaki duruma bakılacak olursa AB'de Almanya'nın kapasite artırımını ve yatırım konusunda lider olduğu sadece 2009 yılında yaptığı 1917 MW'lık ek yatırımla kurulu gücünü 25.777MW çıkardığı görülmektedir. Dünya çapında ise ABD liderliği elinde tutmakta ve 2009 sonu itibarıyla kurulu gücünü 9.922 MW arttırarak toplam 35.159MW 'a çıkardığını görmekteyiz³.

Anılan ülkelerin bütçeleri izlendiğinde 2009 yılında yayınlanan ABD'nin yeni bütçesinde nükleer santrallerle yapılacak hiçbir yatırıma yer verilmediği görülmektedir. Nükleer santrallerin sözünün dahi edilmediği bu bütçede aksine nükleer sanayi ile ilgili

ayrılan fonlar, mevcut atıkların izolasyonu ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çalışmalarına ayrılan para belirtilmektedir. Hâlihazırda santral alanlarında muhafaza-

ları içinde bekletilen nükleer atıkların bu halleri ile muhafazası için bütçeden 500.000.000ABD doları ayrıldığı görülmektedir.

2009-2019 yılları arasında enerji bakanlığına ayrılan bütçenin 289.000.000.000ABD doları olduğu ve bu bütçede yeni yapılacak nükleer santrallara herhangi bir devlet garantisi veya hazine yardımı içermediği anlaşılmaktadır. Buna karşın, yenilenebilir enerji yatırımlarına 120 milyar dolar ayrılmaktadır. Nükleer sanayinin anavatanı, yeni kurulabilecek nükleer enerjiye hiçbir destek vermemekte sadece bu santrallerden bugüne kadar ortaya çıkan radyoaktif atıkları izole etmeye uğraşmakta, ama temiz enerjiyi ön plana çıkarmaktadır.

Bunun yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri Enerji Bakanının The New York Times gazetesi ile yapmış olduğu 22 Nisan 2009 tarihli röportajın da açık olarak hiç bir zaman nükleer enerjiye yeni yatırım yapmayı düşünmediklerini kesin bir dille belirtmiştir

Özetle, ülkemizde yenilenebilir enerji alanında bir türlü verilemeyen teşvikler yatırım yardımları, kamulaştırma avantajları vs. destekler çok daha fazlasıyla NGS'ye verilecektir. Bu yatırım maliyetlerinin yenilenebilir enerji veya başka bir alana yansıtılması halinde NGS'den elde edilecek enerjiyi, daha ucuz ve tehlikesiz biçimde elde edilebileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Tüm dünya da gelişmiş ülkeler artık yatırımlarını yenilenebilir enerji kaynaklarına kaydırmış durumdadırlar. Bu alanda yaptıkları yatırım ve araştırmalar ile yenilenebilir enerji sanayisini de oluşturmuşlardır. Bu şekilde teknolojiye ilerlemeyi gerçekleştirmeye devam etmekte ve dünyanın enerji arz geleceğinde sağlam yerlere şimdiden yerleşmişlerdir.

Sözleşme maddelerini sırayla incelersek eğer;

Madde 3: Bu madde sözleşmenin tarafları arasında işbirliği yapılacağını belirterek 2. fıkrasında işbirliğinin kapsamını açıklamaktadır. Bu maddede Proje Şirketine ait olması gereken görev ve sorumluluklarında taraflara yani hükümetlere aynı şekilde yüklendiği görülmektedir. Aynı maddenin devamında yer alan 3. fıkrasında her ne kadar bu işbirliğinin taraflarca "Türk Tarafına" mali yük getirmeden uygulanacağı belirtilmekte ise de bunun fiilen uygulanamaz olduğu ve mali yük getireceği, sözleşmenin Md.10.7.2-7.3-7.4 dikkatlice okunduğunda, anlaşılmaktadır.

¹ Murat Durak, Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (TÜREB) Yönetim Kurulu Üyesi, 13.05.2010 İstanbul "2009 Yılı Sonu İtibarı İle Dünya'da Ve Ülkemizde Rüzgâr Elektrik Santral (RES) Projelerinin Son Durumu" Konulu Sunumu.

² Bkz. R.H Science 248, 1217-1219 1990; (D.A.E Global Change Biology 10. 718-730 2004); (Hathaway G. J Proctor and Huges Chemical hazards of Work Place. 3rd edition. New York N.Y VAN Nostrand REIHOLD); (CA Energy Commission, Reisman J. and FRusbe,G 2003. Calculating Realistic PM10 Emmission from Cooling Towers" Energy Comission Docket # 01=AFC-24; Statewide Policy on Clean Water Act 316(b) Regulations, Water Quality Control Policy on the Use of Coastal and Estuarine Waters for Power Plant Cooling.(enerji santrali için kıyı(sahil) ve haliç sularının kullanımı üzerine su kalite kontrol politikası/stratejisi/planı) Bu rapor Eyalet Raporu olup herhangi bir şirket yada çevreci örgüt tarafından değil bizzat eyalet yönetiminin kendisinin yaptırdığı incelemeler neticesinde hazırlanmıştır. Bu rapor aynı zamanda resmi niteliğe sahip olup mahkeme kararlarında da esas alınmıştır.

³ Durak, age.

Md. 3/2.23 te Nükleer Yakıt Üretim Tesisinin Kurulması da işbirliği alanından sayılmış ancak hemen akabinde 3/3 te ayrıca bir anlaşma ile düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmenin onaylanmasından sonra 30.07.2010 tarihli 27657 sy. Resmi Gazetede yayımlanan “Nükleer Yakıt Çevrimi Tesislerinin Güvenliği İçin Özel İlkeler Yönetmeliği” dikkate alındığında bir yakıt çevrimi tesisinin kurulması için gerekli adımların atıldığını ve fazla bekletmeksizin bir yakıt çevrim tesisi kurulacağını da kolaylıkla iddia edebiliriz.

Md.3 ayrıca şu hataya da sahiptir. Bu maddede belirlenen bazı işbirliği konuları sadece Rusya Federasyonu Hükümeti tarafından gerçekleştirilebilecek işlemlerdir. Örneğin 3/2.16 da yer verildiği gibi taze nükleer yakıt tedariki gibi. Anlaşmanın lafzından bu edimin her iki tarafın sorumluluğunda olduğu anlaşılıyor. Md. 3/3 kapsamında hareket edilse dahi Türk Tarafına nükleer yakıt bulma görevi de verilmiş oluyor. Aynı düşünce yakıt üretim tesislerinin kurulması içinde geçerlidir.

Md. 3/2.2 projenin uygulanması için gerekli olan şebeke bağlantılarıyla ilgili altyapı da dâhil olmak üzere ancak bununla sınırlı olmaksızın altyapının geliştirilmesi ve inşası yükümlülüğü taraflara yükleniyor. Md. 1 ve md. 4 incelendiğinde Türk Tarafının ETKB ile sınırlı olmadığı anlaşılıyor. NGS inşaatının, ülkemiz yetki alanında olması nedeni ile NGS de üretilen elektriğin mevcut enterkonnekte sistemine iletimi için gerekli hatların yapımı ülkemiz tarafından yapılacaktır. Bu “gereğince” belirtilen Hazine’ye yük olacaktır koşuluna aykırıdır. Üretilen elektriğin sisteme uyumlu hale getirilmesi için gerekli dönüştürücü sistemin bedelinin ne olduğu santral inşasında ne kadarlık bir maliyet kalemi oluşturduğu bilinmelidir. İkinci olarak ta bu sistemin Proje Şirketi tarafından mı karşılanacağı yoksa enterkonnekte sisteminin parçası kabul edilerek Hazine tarafından mı karşılanacağı bilinmelidir.

Madde 5: Md. 5/4 yer alan hüküm ile Rus tarafının payının hiçbir zaman %51’den az olamayacağı kararlaştırılmaktadır. Bu durumda 24.05.2007 tarihli Sn. Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer’in 5654 sy. ilk Nükleer Enerji Kanununa ilişkin vetosunda yer alan itirazları aşmayı da başarmışlardır. Zira 233 sy. KHK ve Anayasamızın 165. maddesi çerçevesinde sermayesinin yarısından fazlasının doğrudan yada dolaylı olarak kamuya ait olması halinde TBMM denetiminde olması gerekecekti. Aynı şekilde hisse devirlerinin de yine Anayasamızın 47. maddesi çerçevesinde özelleştirme kapsamında yapılması gerekecekti.

Sözleşme hükümleri gereğince Proje Şirketi, ülkemiz kanunlarına göre Türk şirketi sayılmasına rağmen tüm hisselerinin gerçekte bir Rus Devlet Kuruluşu olan ROSATOM şirketine ait olacağı dikkate alınır, Md. 7’nin uygulanma-

sı ile **fiili olarak** bir başka ülkeye toprak tahsis etmekte olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Sözleşmenin 5.6.2 madde hükmü halefiyeti düzenlemektedir. Bu sayede yüklenici şirketin (devletin) her an değişme ihtimali olduğu açıktır. Bu madde, Rus tarafına **istediği anda bu anlaşmadaki tüm sıfatlarını başka bir ülke yada şirkete devretme hakkı sağlamaktadır**. Bu halde bu sözleşmenin amacı ile çelişkiye düşülmektedir. Zira Rus teknolojisi almak istenirken ve 3. nesil santral kurulacak denirken sözleşme Rus tarafınca bir başka ülkeye dolayısıyla teknolojiye teslim edilebilecektir. Bu durumun ekonomik, teknolojik ve politik sorunlar doğurması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin Rusya tarafının bu santralle ilgili yükümlülüklerini Çek Hükümetinin Skoda firmasına devretmesi halinde bu durumda nasıl bir hareket tarzı belirleneceği merak konusudur.

Bunun yanında **Proje Şirketinin sorumluluğunun tüm işletme ömrü boyunca sürdüğü ve devir hakkının da bu kapsamda devam ettiği dikkate alınır**sa ülkemizin Rusya teknolojisi ve hükümeti ile yapmayı düşündüğü bu amaçla imzaladığı anlaşmanın işletmenin 15. veya 20. yılında dahi ülkemizin çıkarları ile çelişen bir ülkeye tamamen veya kısmen devredilmesi hakkı Proje Şirketindedir.

Sözleşmenin “Taraflar” tanımından ülkemiz kurumlarının tamamı kastedildiği için, lisanslama ve denetleme yükümlülüğü olan kurumların md. 5/6.2 maddesi karşısında nasıl görev yapacakları sorgulanmalıdır. Bu kabul edilmese bile bu alandaki lisanslama kontrol ve denetim makamlarının hükümete karşı bağımlılıkları ve sorumlulukları görevlerini yerine getirebilme anlamında sorgulanması gereken açıklıklara sahiptir. Md. 5/6.2 hükmünde, yarışma işleminde yer alan “izin alınması ve lisanslama başvuruları için gerekli belgelerin temini” şeklinde değiştirilmesi ülkemizin yararına olacaktır.

Md.5/6.3 “15 yıldan az olmamak koşuluyla” düzenlemesini getirmektedir. Bu düzenleme aşırı derecede soyut olup 59 yıl olarak uygulanmasını engellemektedir. Bu hüküm yerine 15 yıldır şeklinde kesin bir belirteç konması daha uygun olacaktır. Gerek şirketin %51 hissesinin (minimum) Rus tarafından olması ve gerekse finansal koşulların dayatacağı gerçekler karşısında ülkemiz hissesinin en azından ilk 15 yıl içinde yeterli ağırlıkta olamayacağı, Rus hisseleri yanı sıra finansör kurum ya da ülkelerinin hisselerinin de ağırlıklı olacağı kaçınılmaz gerçeklerdir. Bu durum ve işletim süresi boyunca ortaya çıkan bağımlılık yaratıcı ihtiyaçlar (yakıt temini, bakım, yedek parça) ülkemiz tarafındaki karar vericiler üzerinde ciddi bir baskı unsuru oluşturacaktır.

Diğer önemli nokta 15 yıllık süreçten sonra santralin artık eskiyeceği, önceki döneme nazaran daha fazla sorun çıkartacağı, daha çok bakıma ihtiyaç göstereceği gerçeğidir. Bu 15 yıllık minimum sürenin belirlenmesinde yatırımın ge-

ri kazanılması ve kar etme ihtiyacı kadar bu gerçeğinde payı olduğu tarafımızdan mütalaa edilmektedir.

Madde 6: Md. 6 Rus hükümetinin hali hazırda İran'da yapmakta olduğu nükleer çalışmalar, Hindistan ile imzalamış olduğu 16 reaktörlük anlaşma ve genel olarak yüklenmiş olduğu inşaat projeleri bulunmaktadır. Bu gerçek Rus tarafının inşaat süresi olarak belirlenen 7 yıl içinde yeterli miktarda malzeme, kalifiye işgücü ve mühendisini ülkemizde yapılıcak santral inşaatına özgüleyemeyeceğini göstermektedir. Bu durum, inşaat süresi uzayacak ve inşaat faaliyetinde görev alan teknik personel, malzeme ve işçilik kalitesinde sorunlar yaşanacaktır.

Md. 6/4 fıkrasında yer alan hükümler kamuoyuna sunulan ve gerekçede belirtilen bilgiler ile uyum içerisindedir. Yani santralin inşasında Türk şirketleri de kullanılacak istihdam yaratılacak ve ülkemiz şirketlerinin bilgisi artırılmak yanı sıra para kazanmaları da sağlanacaktır. Ancak bu fıkranın son cümlelerinde istihdam sırasında yeni yapılan nükleer güç santrali projelerinin özelliklerini ve özel emniyet gereksinimlerini dikkate alacağı belirtilmiştir. 6/3. fıkrasında ise genel yüklenicinin Atomstroyexport şirketi olacağı belirtilmiştir. Yani bu maddeye rağmen, **inşaat için kullanılması gereken materyalin temini, inşaatı gerçekleştirecek mühendislik firması tayini gibi hususlarda NGS'lerin yüksek teknolojik özellikleri ileri sürülerek ülkemiz firmalarına sadece göstermelik ve işgücü seviyesinde istihdam yapılacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.** Zira md. 9. da yer alan hükümler de iş ve hizmetler hususunda Rus tarafının "tercihli şartlar ile finansman sağlayacağını belirtmektedir.

Madde 7: Md. 7/2 fıkrasında yer alan "acenteler, temsilciler için veya böyle bir erişim isteyen diğer kişiler için söz konusu araziye erişimi garanti eder" hükmü inşanın gerekleri ile bağdaşmayacak derecede geniş bir kabulü getirmektedir. Maddeden bu hükmün çıkarılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Madde 8: Sözleşmenin geneli üzerine daha önce belirtmiş olduğumuz eleştirilerin ayrılarını 8/1-2 fıkraları için yöneltebiliriz. İlgili devlet kuruluşlarının, ülkemiz de yapılacak olan NGS ile ilgili lisans verme ÇED süreci ve ÇED raporunun kabulü, inşaat ruhsatları, sigortalanması, çalışacak kişilerin kabulü gibi süreçlerin dışında inşaat bitip faaliyete geçtikten itibaren faaliyet sona erene kadar her zaman için işlemleri denetlemesi gerekecektir. Ortaya konan kararlılık, sözleşmenin md.4/1 tanımı ile uygulamada yetkili makam olarak tayin edilen ETKB'nın ve bizzat hükümetin tavri bu denetim mekanizmalarını işlemin tamamlanması lehine olarak esnekletireceklerini ortaya koymaktadır. Özellikle ülkemizde bu alandaki en yetkili kurum olan TAEK'in başkanlığa bağlılığı, yasal ve fiili olarak özerkliğini kaybetmesi endişe verici sonuçları ortaya koyabilecektir.

NGS lerin bu denli yüksek maliyetli santraller olmasının nedeni dünya üzerinde en yoğun güvenlik prosedürleri uygulanan yapılar olmasıdır. Bu yapıların denetimindeki zafiyet yıkıcı sonuçlara neden olacaktır.

Üreteceği enerjinin yüksek satış fiyatı, üretim alanının yüksek güvenliği, Türk enerji arz sistemindeki istisnai konumu nedeni ile EPDK gibi kurumların faaliyetini ne şekilde gerçekleştireceği, Rekabet Kurumunun nasıl müdahale edeceği cevaplanması gereken sorulardır.

Özellikle md.5/sonda yer alan "net karın" tanımında şirketin mali durumunu elde ettiği karı hesaplamada şirket kontrolünün kimde olduğu önem kazanacaktır kanaatindeyiz. Zira söz konusu sözleşmenin yasalması ile kanunla konulmuş bir istisna oluşturulmaktadır.

Md. 8/4 son da yer alan hüküm de bu nedenle konulmuştur kanaatindeyiz. Bilindiği gibi Elektrik Piyasası Dengeleme Ve Ulaştırma Yönetmeliği yürürlüktedir. "aktif elektrik enerjisi arz ve talebinin gerçek zamanlı dengelenmesi ve ulaştırmanın gerçekleştirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi" olarak belirtilen yönetmelik amacının sözleşmenin kanun haine gelmesi ve içerdiği 10. madde karşısında bu santralden üretilecek enerji satışlarına uygulanmayacağı, alım garantisi verilen 15 yıllık süreçten sonra diğer enerji arz şirketleri ile üretim maliyetlerinin yüksekliği nedeni ile yarışamayacağı aşikardır.

Madde 9 : Rus Hükümeti, birden fazla sıfatla sözleşmede yer almaktadır. Şöyleki,

Anılan sözleşmenin md. 4 gereğince uygulayıcısı ROSATOM yani Rusya Federasyonu Devlet Atom Enerjisi Kuruluşudur. İnşaatın uygulayıcısı ise md. 6/3 gereğince Atomstroyexport şirkettir. Atomstroyexport şirketi bilindiği üzere bir Rus Devlet şirkettir. Atomstroyexport şirketi ve genel olarak Proje Şirketi tamamen Rus hissedarlardan ve şirketlerden oluşmaktadır. Proje Şirketi bir süre sonra Türk ortaklarla sınırlı olmamak üzere finansörler de dâhil olacak şekilde ortak olacaktır.

Md. 9 dan anlaşılacağı üzere tercihli şartlar ile finansman sağlayacak olan Rus tarafı hisse çoğunluğunu daima elinde bulundurabilecektir. Rus tarafı bu hükümler ile hem inşa eden hem işleten hem şirket sahibi, finansör, halefiyeti tespit eden sıfatlarını tamamına sahip olacaktır. Bu sözleşme tarafları arasında aşırı bir dengesizliğe yol açacaktır. Unutulmaması gereken en önemli noktalardan biri de bir kere NGS inşaatı tamamlandığında yapılmış yatırımları ve borçlanmaların büyüklüğü ve 18. madde gereğince, santralin işletilmesine her zaman mecbur kalacağımızdır. **Tercihli şartların belirtilmemiş olması oldukça önemli bir eksiklik.**

Madde 10: Md. 10/2 – 2 hükmünün Elektrik Piyasası Dengeleme Ve Uzlaştırma Yönetmeliği uygulaması ile ilgili olduğu ve fiilen uygulanmasının büyük sorunlara yol açacağı düşüncemizi tekrar belirtmek isteriz.

Md. 10/5'te yer alan düzenleme gereğince 12.35 ABD doları centten alım garantisi 15 yıl boyunca verilmektedir. Hali hazırda yürütülmekte olan projeler, yapılması planlanan termik, yenilenebilir ve HES'ler vs. dikkate alındığında 7 yıl sonra devreye girmesi planlanan santralin işletmeye geçtiği tarihte elektrik üretim birim maliyetinin günümüzden daha da düşük olacağı rahatlıkla iddia edilebilir. Bu nedenle bu birim maliyeti yüksektir. KDV nin dâhil olmadığı dikkate alındığında KDV' li fiyatının ve diğer vergilendirmelerinin hesaplanması gerekmektedir. **Burada yer alan 15 yıllık süre ise alt sınırdır.**

ESA'nın, enerji alım garantisi verilen süre ile sınırlı olarak yapılacağına dair bir ibare bulunmamaktadır. Md.10/7-8 de yer alan "ESA dönemi içinde birim fiyatta artış talep edilemez" şartı birden fazla ESA yapılacağını düşündürmektedir. Ancak bu konuda açıklık yoktur. ESA'nın, santralin tüm faaliyet süresini kapsar şekilde yapılması halinde ikinci bir doğalgaz fiyat problemini daha ciddi olarak yaşayacağımız aşikardır.

Md. 10/7 maddesi birim fiyatı; yatırım bedeli, sabit işletme bedeli, değişken işletme bedeli ve yakıt bedelinden oluşmaktadır. Birim fiyatı oluşturan unsurlara bakacak olursak:

Md.10/7-1 bendi Proje şirketi tarafından yapılan tüm sermaye harcamaları birim fiyat'a dahil edilmektedir. Sermaye harcamaları ise "lisans bedelleri, geliştirme bedelleri ve masrafları, finansman sağlamaya ilişkin bedeller dâhil ancak bunlarla sınırlı olmayan bedeller" olarak tanımlanmıştır.

Md. 10/7-2 bendi **tüm işletme maliyetini (lisans bedelleri, yakıt tedariki ve yakıt döngüsüne ilişkin maliyet ve karşılıklar(içsel ve dışsal gönüllü veya zorunlu) kullanılmış yakıt ve atığın taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi, sökülme ve sahanın yeniden kullanılabilir hale getirilmesi dahil ancak bunun la sınırlı olmaksızın) sigorta primleri ve vergileri, reaktörlerin modernizasyonuna ait yapılan ve yapılacak tüm giderleri bu kapsamda değerlendirerek birim fiyata dahil etmektedir.**

Md. 10/7-3 reaktörlerin ticari işletmeye alınması için alınan borçların faiz ana para ve harçlar dahil ödenmesi için harcanan para, Md.10/7-4 reaktörlerin ticari işletmeye alınması için proje şirketine doğrudan veya dolaylı olarak yatırımcılarca yapılan yatırımlar olarak sayılmıştır. Md.10/8 de es-

kalasyon yasağı ve "ESA dönemi içinde birim fiyatta artış talep edilemez" konulmuş ancak anlaşmadan sonra Türk kanunlarındaki ve düzenlemelerindeki değişimlerden ötürü ortaya çıkacak maliyet değişikliklerinin TETAŞ tarafından satın alınan elektrik yüzdesi ile orantılı olarak TETAŞ'a yansıtılacağını belirtmişlerdir.

Md. 10/9 ; "elektrik için kullanılmış yakıt ve radyoaktif yakıt yönetim hesabına 0.15 ABD senti/kWh ve ayrıca işletmeden çıkarma hesabına (İÇH) 0.15 ABD senti/kWh ödeme yapılacağını belirtmektedir. URAH, Ulusal radyoaktif atık hesabı demektir. Santralin faaliyeti süresince oluşacak atıkların taşınması, depolanması ve/veya bertaraf edilmesi ile ilgili her türlü finansal maliyetleri, İÇH ise santralin sözleşme sonunda sökülmesi ve çevre kurallarına göre kabul edilebilir hale getirilmesi için yapılan giderleri karşılamak üzere kamunun yönetim ve denetimi altında oluşturulan uzun vadeli birikim hesaplarıdır.

Daha önce "yarışma" adı altında yine Rus Devletine vermeye çalışılan ihale, TMMOB tarafından açılan davanın temyiz incelemesinde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 2009/722YD. İtiraz sayılı dosyasında verilen 16.09.2009 tarihli kararı ile yönetmeliğin maddelerinin iptali nedeni ile dolaylı olarak iptal edilmiştir. İptal gerekçelerinden en önemlisi de bu katkı paylarının bedelinin birim satış bedeli içine konulmasıdır⁴. Sözleşmede bu karara rağmen aynı yol izlenmiş ve Md. 10/7- 2 ile bu maliyetler yine birim satış maliyetlerinin içine konulmuştur.

Özetle Rus Devleti veya Proje Şirketi atıkların bertarafı ya da depolanmasının bedelini yine ülkemiz hazinesinden veya vatandaşlarından tahsil edecektir.

Md. 10/10; Md.10/5 te yer alan 12.35 ABD senti/kWh bedeli Md.10/10 da elektrik fiyatı yıllım değişimleri dikkate alınarak üst limiti 15.33 ABD senti/kWh olarak belirlenmiştir. Arif Künar tarafından hazırlanan bir makalede 12.35 ABD senti/kWh fiyat üzerinden santralden satın alınacak elektriğin (15 yıllık alım garantisi süresince yarısı kamu, yarısı da özel sektör olmak üzere toplam Rusya'ya ödenecek elektrik bedeli) bugünün fiyatları ile bedeli, kaba bir hesaplama **71.000.000.000 ABD doları**, santralin 60 yıl çalışması halinde ise **285.000.000.000 ABD doları** olarak belirtilemektedir⁵.

Kurulması planlanan NGS'nin ülkemizde kurulacağı, ürettiği elektriği devlet kuruluşları yada vatandaşlar fark etmesizin ülkemiz kullanıcılarına satacağı dikkate alındığında Hazineye yük getirmeyecek iddiasının gerçek dışı olduğu, yukarıda ayrıntıları ile belirtildiği üzere sigorta primi, inşaat bedeli hatta temin edilecek finansmanı bulma bedeli ve fi-

⁴ Karar için bkz. http://www.tmmob.org.tr/resimler/ekler/5841df2166dd424_ek.pdf?tipi=15&туру=H&sube=0

⁵ http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=123

nansmanı faizi ile geri ödeme bedeli dahil tüm bedellerinin doğrudan veya elektrik alımı şeklinde dolayısıyla ülkemiz Hazinesi ve vatandaşları tarafından ödeneceği, buna rağmen santralin her zaman Rus Devletinin malı olacağı ortaya çıkmaktadır.

Eskalasyon yasağına veya ESA dönemi içinde fiyat artımının yapılmasına gerek yoktur. Zira tüm maliyetler garanti altına alınmış olup bu maliyet kalemleri içinde malzeme, işçilik, yakıt bedeli gibi kalemleri mecburen Rus Devletine ödeyecek olmamız nedeni ile birden fazla sıfatla yer alan Rus Devletinin her halükarda kar edeceğini belirtmemiz gerekmektedir.

Ayrıca anlaşmanın yasalaşması ve santralin inşasına başlanması ile inşa sırasında malzeme sağlanabilecek tek kaynak Rus Devleti olacaktır. Bir Rus santraline, ABD den yedek parça ya da malzeme sağlamak veya Fransa'dan santralde kullanılacak malzeme almak mümkün olmayacaktır. Tek satıcının bulunduğu bir piyasada da malın fiyatını bu satıcı belirleyecektir. Yani 10 ABD doları değerindeki bir malzemeyi 1000 ABD dolarına satma imkânına kavuşacaktır. Bu halde itiraz etme imkânımız olmayacaktır. Rus devletinin asıl hedefi veya açıkçası kar beklentisi elektrik satımından elde edeceği kar değildir. 3. dünya ülkeleri dışında hiçbir yerde Pazar imkânı bulamamış olan nükleer teknolojisini ve sanayisi için bir Pazar aramaktadır. Ülkemizin bu anlaşmayı imzalaması ile mecburen ve geri dönmeyecek şekilde Rus Devletinin sürekli müşterisi olacağı, santral işletmesinin lazımları nedeni ile ortadadır. Bu nedenle sadece elektrik birim fiyatının fazlalığı bile itiraz konusu edilebildiği halde asıl fahiş kar beklentisinin tek tedarikçi konumuna girerek (malzeme ve kalifiye personel anlamında) uzun süreli bağımlılık yaratmak olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bunun yanında her zaman Rus devletinin malı olacak bu santralin enerji bağımsızlığı sağlayamayacağı açıktır. Herhangi bir diplomatik problemde, Rus fosil yakıtlarına bağımlılığı tehlikeli boyutta olan ülkemizin elektrik üretim alanında da bağımlı olacağı Rus Devletine nasıl karşı çıkacağı ve haklarını savunacağı iyi hesap edilmelidir. Kontrolü elinde tutan şirketin alacağı talimatlarla "teknik nedenlerden ötürü" santralde kesintiler oluşturacağını tahmin etmek hiç te zor değildir. Türk personelin eğitimi bu açığı gidemeyecektir. Zira öğretene ile öğrencinin bilgi ve tecrübe açısından kapanmayan açığı er zaman var olacaktır.

Madde 12: Md. 12/1 nükleer yakıtın Rus Devletinden değil "tedarikçilerden" temin edileceği ve teminin "uzun dönemli anlaşmalar" yoluyla yapılacağını belirtmektedir. Bu maddenin lehe olan lafzı yanılgıya yol açmaktadır. Zira yakıtın temininin Rus Devletinden sağlanması zorunluluğu olmadığı izlenimi vermektedir.

Nükleer yakıt çubuklarının yapıları, hangi ülke teknolojisini tercih ettiğimize göre değişmektedir. Zira yakıt çubukları paslanmaz çelik yada kadmiyum/zirkonyum alaşımından yapılan genelde 4-5 M uzunluğunda ve 1-2 cm çapında tüplerdir. Her ülke nükleer yakıt çubukları içerdikleri nükleer maddelerin zenginliği yönünden farklılık taşıdığı gibi demeti oluşturan çubuk sayısı, çubukların şekli, reaktöre giriş bölümlerinin yapıları gibi farklılıklar da içermektedirler. Bu nedenle bir ABD yapımı santrale Rus yapımı veya Fransız yapımı yakıt çubuğu koyamayacağınız gibi Ruslara yaptırılan bir santralde de Rusların yakıt çubuklarından başka bir yakıt çubuğunu kullanamazsınız.

Md. 12/2, kullanılan yakıt çubuklarının yeniden işleme imkânını getirmektedir. Yakıt çubuklarının, Rus Devletince yeniden işlenmesi görece olarak aynı çubukların kullanımı yoluyla daha az atığın taşınmasını sağlayacak gibi görünmektedir. Ancak yeniden işlemenin son derece ileri bir teknolojiyi ve yüksek miktarda elektrik enerjisini gerektirmesi (örn. ABD Tennessee Eyaletindeki OAK RIDGE Zenginleştirme Tesisi'ni çalıştırmak için 2 adet 1000 megavatlık nükleer reaktör gerekmektedir) bu işlemin aşırı derecede pahalı olmasına yol açacaktır. Elbette sözleşme gereğince bu işlem de ayrı bir sözleşme yani pazarlık konusudur.

Md. 10 nedeni ile bu işlemin maliyeti de Proje şirketine dolayısı ile ülkemize ait olacaktır. Bu durum, en az santral kurmak ve işletmek kadar kar sağladığı için Proje Şirketinin "atık azaltmak" bahanesi ile yakıt yeniden işlenmesi yöntemini tercih edeceğini göstermektedir.

Madde 13 Md. 13/3 düzenlemesi, Proje Şirketi Kapsamında çalışan Türk vatandaşlarının veya Proje Şirketinin faaliyeti sırasında elde edilen tüm yeni bilgilerin fikri mülkiyet hakkının ROSATOM'a ait olmasını sağlayacağı tarafımızdan değerlendirilmektedir.

Madde 15: Sözleşmenin Md.15.2.3 bendinde yer alan hükümlerin uygulanması, ülkemizi Rusya Federasyonu Hükümetinin nükleer malzeme konusunda transfer ülkesi veya ihracat üssü haline getireceği açıktır. Anılan nükleer malzeme Rusya Federasyonu Hükümetinin malı olacağı ve ülkemizin sadece ihracat veya transferde hakimiyet alanlarının kullanılmasına izin vereceği sarihdir. Sözleşmede tanıyan bu hak nedeni ile ülkemize verilecek herhangi bir karşılık belirtilmemiştir. Transfere yahut ihracata konu olan nükleer malzemenin ülkemizin hükümlerinde bulunmuş süre boyunca güvenliğinden ve oluşabilecek bir kazadan sorumlu olacağımız aşikardır.

Madde 16: Nükleer zararlardan sorumluluk konusunda mevcut mevzuatımız ve sözleşme birbirine uygun hükümler içermektedir⁶.

⁶ Bkz. Sözleşmenin giriş bölümünün 6. fıkrası; 1. md. Ortak protokol, Paris sözleşmesi tanımları vs

Nükleer zararlardan sorumluluk⁷ hakkında mevcut mevzuatımızı oluşturan, Nükleer Enerji Sahasında Hukukî Mesuliyete Dair Paris Sözleşmesi, Paris ve Viyana Sözleşmelerinin Uygulanmasına Dair Ortak Protokol, 5710 sy. Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması Ve İşletilmesi İle Enerji Satışına İlişkin Kanun'un (Md.5/5) incelendiğinde neticeten yine Paris sözleşmesi hükümleri olacağı ortaya çıkmaktadır. Paris sözleşmesinin md. 1 hükümden de anlaşılacağı üzere proje şirketinin, sözleşme gereğince tanımlanan sorumluluk süresi sonrasında da sigortalanması gereken olan nihai depolama alanlarının sigorta kapsamındadır. Ancak sözleşme gereğince bu döneme ilişkin sigorta maliyeti ülkemize ait olacaktır. Bunun aksi iddia edilse bile bu atık maddelerin zararlı durumlarının uzun süreli olması varlıklar boyunca tehlikeli olarak kalmaları nihai depo alanlarının herhangi bir kaza neticesinde geniş kapsamlı kalıcı ve yıkıcı hasar oluşturma potansiyelini muhafaza edecektir.

Ayrıca "sökm" aşaması da sözleşme gereğince sigorta kapsamında değildir.

Bu durumda ortaya çıkan zararın nasıl tazmin edileceği cevaplanması gereken bir sorun olacaktır. Bu en son ve en uzun vadeli tehlike döneminde nihai atık depolama alanının işletimi ve kontrol sorumluluğu TAEK tarafından gerçekleştirilirse "işleten" sıfatı TAEK ve dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti olacaktır.

Paris sözleşmesinin 9. md. "Millî mevzuatla aksi gösterilmedikçe işleten, silâhlı çatışma, tecavüz, iç harb, isyan hareketi ve istisnaî karakterde vahim tabii bir âfet yüzünden doğacak nükleer bir kazanın sebep olduğu hasardan mesul değildir." Hükümünü getirmektedir. Millî mevzuatımız ise yine Paris sözleşmesine atıf yapmakta ve nihayetinde millî mevzuatta ayrıca bir düzenleme yer almamaktadır. Herhangi bir terör örgütü saldırısı neticesinde ortaya çıkan zarar Paris sözleşmesi dışında kalmakta yani sigorta koruma kapsamı dışına çıkmaktadır. Bu durum NGS'leri açık hedef haline getirecektir ve dolayısıyla fiziki koruma maliyetlerinde artış olacaktır.

Madde 18: Md.18/2 hükmü nedeni ile santralin işletmeye geçmesinden sonra Türk tarafının vaz geçmesi halinde dahi bu uluslararası sözleşme nedeni ile işletmenin devamına izin vermek zorunda kalacağımız açıktır.

Sonuç olarak, rapor konusu sözleşme özelinde; sözleşmenin gerçekte 2008 yılında yapılmaya çalışılan ve yasalara aykırılığı nedeni ile sonuçlandırılmayan "yarışma" adı altındaki Nükleer Enerji Santrali ihalesinin hukuksal olarak şekil değiştirilmiş hali olduğu açıktır.

Aynı aksaklıklar ve yanlışlıklar ısrarla tekrarlanmaktadır.

Tercih edilen yöntem ile işlemin kamu yararına ve yasalara uygunluğunun denetlenmesini sağlayacak olan yargı aşaması bypass edilmek istenmektedir. Sözleşmenin incelenmesinde önceki işlemlerin veto edilmesine ya da mahkemece iptaline neden olan aksaklıkların muhafaza ettiği, işlemin yapılış usulü ile tüm aksaklıklara rağmen bu aksaklıkları düzeltmek yönünde değil aksaklıklarla birlikte her türlü denetimden sakınarak santral inşasının yapımını dayatmak olduğu kanaatine varılmaktadır.

Daha önce yaşanan süreçte ilk başta teklif edilen 21,16 ABD sent/kWsaat satış fiyatının herkes tarafından kabulüne ve şartnamedeki "pazarlık" yasağına rağmen 21,16 ABD Cent/kWh olan ilk teklifini 15,35 ABD Cent/kWh olarak değiştirildiği her iki teklif arasındaki farkın 5.81 ABD Cent/kWh olduğu (Ülkemizde Yı Doğalgaz modeli santrallerden elde edilen elektrik enerjisinin birim fiyatının 5.4 ABD Cent/kWh) yaşanan tecrübede sabittir. Bu fark ilk teklifin yaklaşık %27,5 oranında indirimli halidir. Bu indirim yarışmaya katılan tek taraf DERHAL verebilmiştir. Yapılan indirimin santralin üretim kapasitesi, alım garantisi verilen 15 yıllık süre dikkate alındığında yaklaşık 25.000.000.000 ABD doları tutarında olması ısrarla sürdürülen işlemin yattığı tehlikenin en basit örneğidir. Bu bilgiler ışığında şu anda yapılan anlaşmada karşılaşılan rakamların benzer rakamlar olması oldukça düşündürücüdür.

Ayrıntıları ile yukarıda açıklandığı gibi ülkemizde, her ne kadar Türk A.Ş. olarak görünse dahi %51 hissesinin daima Rus Tarafında kalacağı bir santral inşa edilecektir. Santralin inşasına çalışılan mevkiide Ecemiş Fay Hattının bulunduğu gerçeği, bilim adamlarının Akdeniz'in tuzluluk oranı ve deniz sıcaklığının yüksekliğinin santralin verimli çalışmasına yapacağı ciddi ve olumsuz etkiler dikkate alınmaktadır.

Konumu itibarı ile santralin enterkonekte sistemine bağlanmasının ciddi bir maliyet gerektireceği, üretilen elektrik enerjisinin niteliği nedeni ile ayrıca enterkonekte sistemine uyumu için dönüştürücüye ihtiyaç duyacağı ve bunların maliyetinin oldukça yüksek olduğu gizlenmektedir. Ayrıca anılan bölgede bu denli enerjiye ihtiyaç duyan bir sanayinin olmaması, enterkonekte sistemimize verilen enerjide sistem içinde 1/3 – 2/3 arasında kayıpların meydana gelmesi santralden elde edilecek enerjinin boşa harcanacağını göstermektedir.

Sözleşmede yer alan çeşitli hükümlere rağmen fiili olarak santral inşasına izin verilen ülkenin kullandığı teknoloji, yedek parça, malzeme cinsi, kalifiye eleman ve yakıt çeşidini, santralin inşası aşamasından faaliyetinin sonuna kadar bağımlı olacağımız gizlenmektedir. **Bu sözleşme ile Rus**

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Aydoğdu, Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu, Adalet Yayinevi, Ankara 2009, s.201 vd.

nükleer sanayi 3. dünya ülkeleri dışında Avrupa'ya bu kadar yakın ve AB sürecinde olan bir ülkede kendisine yer bulmuş olacaktır.

Bunun yanı sıra Rus Tarafı, asıl karlarını elektrik enerjisi satımı yolu ile değil elde ettikleri bağımlılığın maddi getirileri ve siyasi avantajları ile elde edeceklerdir.

Hazineye hiçbir mali yük getirmeyecek denen santralin her türlü giderinin ülkemiz hazinesince yada bu elektriği almak zorunda kalacak olan vatandaşlarımız ve sanayicilerimizce ödeneceği sözleşme hükümleri ile sabittir.

Anılan santralin inşası bu sözleşme hükümleri ile ülkemiz

için yüklediği masraf kalemleri ve elektrik fiyatlarında oluşturulacak artış ile doğrudan zarar oluşturacaktır.

Balıkçılık, turizm ve tarım üzerinde yaratacağı olumsuz etki ile inşa sırasında sağlanan istihdam miktarından çok daha fazla işsizliğe yol açacağı, gelişmelerin demografik ve neticeten siyasi sorunlarda doğuracağı kanaatimizce sabittir.

AB müktesebatı ve uygulamasında Rus teknolojisi ile yapılan bu santralin gerekli güvenlik testlerinden geçememiş olması nedeni ile ileriki dönemlerde AB ile ilişkilerde önemli bir aleyhe tutum yaratacağının benzeri örneklerle sabit olması dikkat edilmesi gereken bir husustur.

